

RAPPORT 2014:201

VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLAN

HÖNSHUSET

TILL LÖFSTAD SLOTT

LÖFSTAD SLOTT
KIMSTAD SOCKEN
NORRKÖPINGS KOMMUN
ÖSTERGÖTLANDS LÄN

MARIE HAGSTEN

Hönshuset till Löfstad slott

Innehåll

Inledning	4
Syfte	4
Metod.....	4
Kulturhistoriskt värde	4
Miljöbeskrivning.....	5
Kort historik.....	5
Användningsområde.....	7
Förslag på framtida användning	7
Byggnadsbeskrivning utvändigt	8
Grunden	10
Fasaden	11
Taket och vinden	13
Fönstren	16
Dörrar	18
Byggnadsbeskrivning invändigt	20
Bottenvåningen.....	20
Prioritering.....	21
Akut.....	21
Inom 3 år.....	21
Referenser	22
Tekniska uppgifter	23

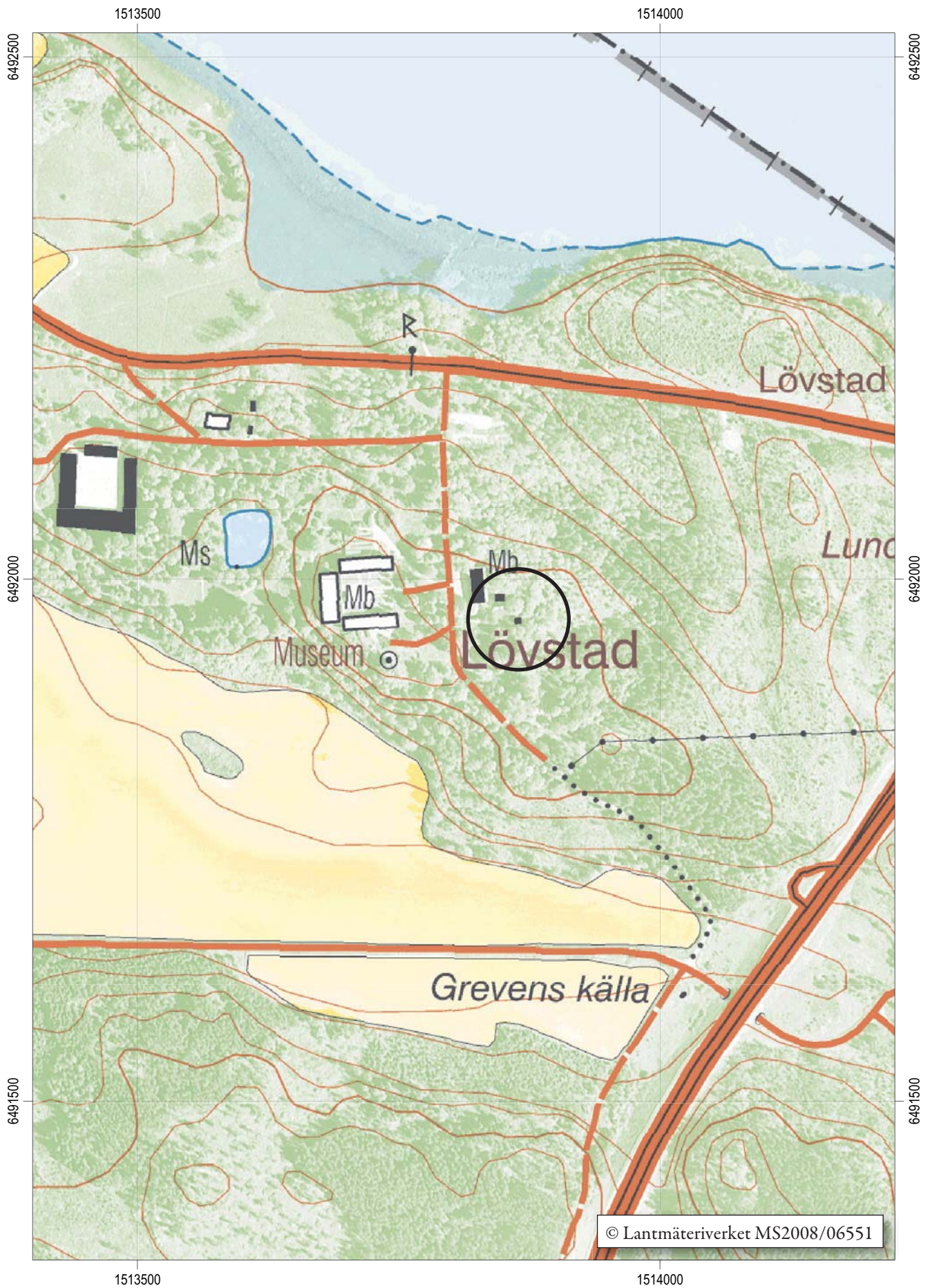
Omslagsbild: Hönshuset syns till höger på bilden och slottet i fonden till vänster.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM
ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

Utdrag ur digitala Fastighetskartan med hönsburet till Löfstad slott markerat. Skala 1:5000.

Inledning

Östergötlands museum förvaltar och sköter löpande underhåll på Löfstad slott med parkområde. Hönshuset ligger i det närområde som omfattar parken och ligger inom skötselområdet. För att underlätta den långsiktiga förvaltningen av byggnaden har en vård- och underhållsplan upprättats på uppdrag av Östergötlands museum. Fältarbete och sammanställning har utförts av byggnadsantikvarie Marie Hagsten, Östergötlands museum senhösten 2013 och våren 2014.

Syfte

Vård- och underhållsplanens syfte är att dokumentera skicket på den aktuella byggnaden och visa på vilka åtgärds- och underhållsbehov som finns. Planen ska även fungera som planeringsunderlag, säkerställa underhållet och ge vägledning om lämpliga metoder och material. I planen prioriteras åtgärderna och förslags ges på hur byggnadshistoriska och antikvariska värden kan tas tillvara. Den historiska bakgrunden avser att sätta in byggnaden i sitt kulturhistoriska sammanhang och öka förståelsen för enskilda ekonomibyggnaders betydelse på Löfstad slott.

Metod

Arbetet har utförts genom dokumentation och besiktning på plats för bedömning av skador och underhållsbehov både exteriört och interiört. Genom arkivstudier, genomgång av äldre foton och kartor har ytterligare information insamlats. Byggnaden har fotodokumenterats.

Kulturhistoriskt värde

Löfstad slott är byggnadsminne sedan 1983. I byggnadsminnet ingår större delar av parken men arbetarbostäderna, ladugården med lämningar efter Löfstad gamla slott samt trädgårdsmästeriet och hönshuset samt Löfstad krog ingår inte i byggnadsminnet. Det betyder inte att dessa delar av Löfstad inte har något kulturhistoriskt värde utan speglar mer tidens syn på byggnadsminnen och kulturmiljövård.

Hönshuset har ett byggnadshistoriskt och ett samhällshistoriskt värde, byggnaden representerar en typ av ekonomibyggnad som blir vanlig under senare delen av 1800-talet när djur får större och mer välbyggda hus. Denna utveckling genomförs utifrån produktionsökning i kombination med förbättrad djurhållning. Här agerar herrgårdarna understödda av Hus-hållningssällskapen som föregångare.

Hönshuset är den enda kvarvarande byggnaden i anslutning till smedjan som under mer än två hundra år har använts för uppfödning av höns och svin. Denna långa kontinuitet gör byggnaden extra bevarandevärd.

Det är djurhållning och jordbruket som har varit inkomstkällan för Löfstad varför det är angeläget att bevara kvarvarande ekonomibyggnader på gården eftersom de kan berätta om gårdens ekonomi. Hönshuset är en del av en helhet som tillsammans kan berätta om gården produktion.

Miljöbeskrivning

Hönshuset ligger öster om slottet och sydost om smedjan. Ytterligare österut finns ett skogsområde som huvudsakligen består av lövträd.

Hönshuset ingår i det område som är avgränsat av en stenmur mot parkeringen och vändplatsen vid smedjan. Sommartid finns en caféverksamhet i Smedjan och gästerna sitter på en grusad yta söder om smedjan. Ytterligare sydost finns en inhägnad kålgård där man odlar äldre grönsakssorter. Norr om hönshuset byggs nu en bigård som ska vara tillgänglig för besökarna. Med anledning av att många besökare vistas i anslutning till hönshuset är det angeläget att även denna byggnad underhålls och kan få en meningsfull användning.

Kort historik

I det äldre kartmaterialet över Löfstad slott finns bebyggelsen med smedjan utritad. På 1816 års ägomätning finns ett område med en damm och en mindre byggnad sydost om smedjan. Området kallas Svingården och det östra skogsområdet ner mot vägen och Krogen var svinhagen där svinen blev utsläppta. Den mindre byggnaden som finns utritad bör ha varit svinhuset. Placeringen överensstämmer inte med dagens hönshus.

Inte heller den byggnad som redovisas på 1842 års karta som är framtagen för att visa ägo gränser för fiskevatten i Löfstadsjön är identisk med dagens byggnad.

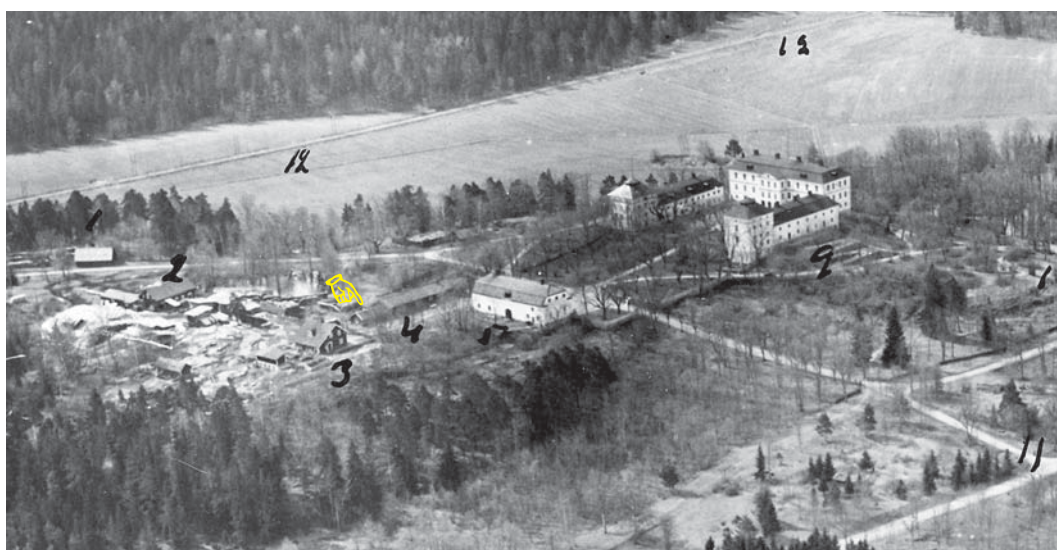
En situationsplan över Mangården till Löfstad säteri av J A Grell 1871 visar en längre byggnad sammanbyggd med en mindre byggnad i öster. Den senare är identisk med nuvarande hönshuset. Skissen visar alla gångsystem och man kan se att det var gångar till de båda ekonomibyggnaderna.

Häradskartan från 1866 - 77 visar en lång ekonomibyggnad men här är inte återgivningen lika detaljerad och man kan inte urskilja det mindre hönshuset.

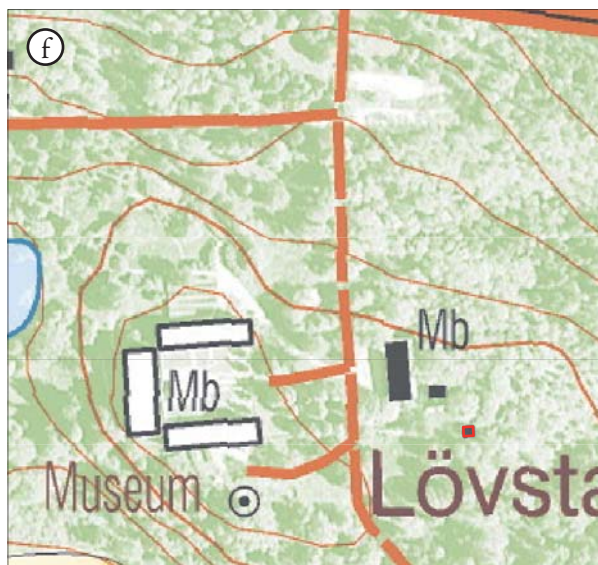
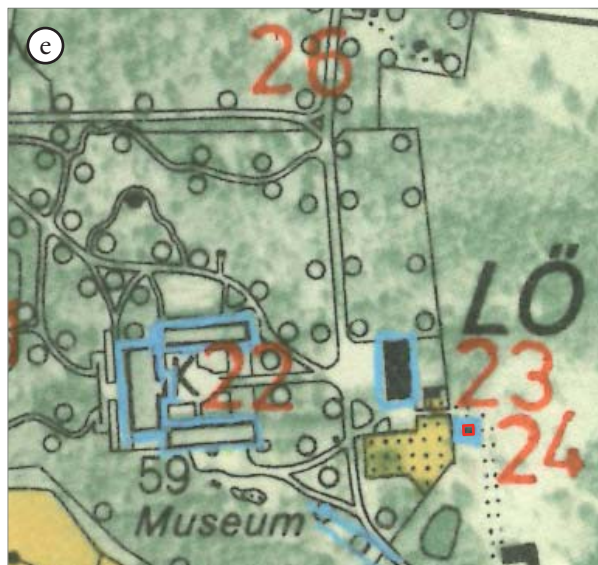
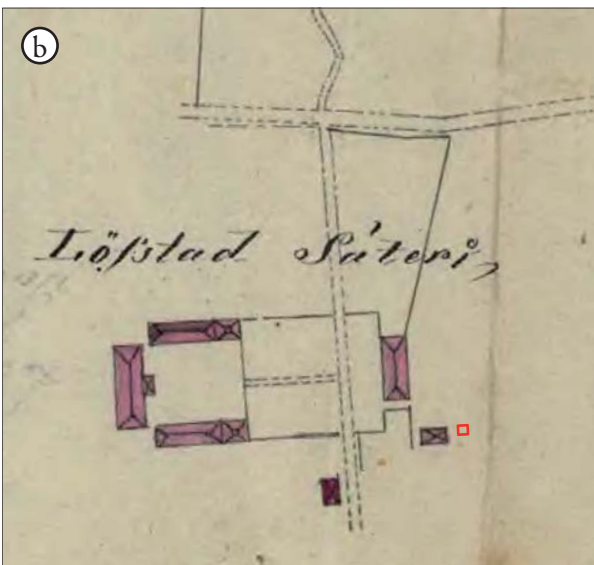
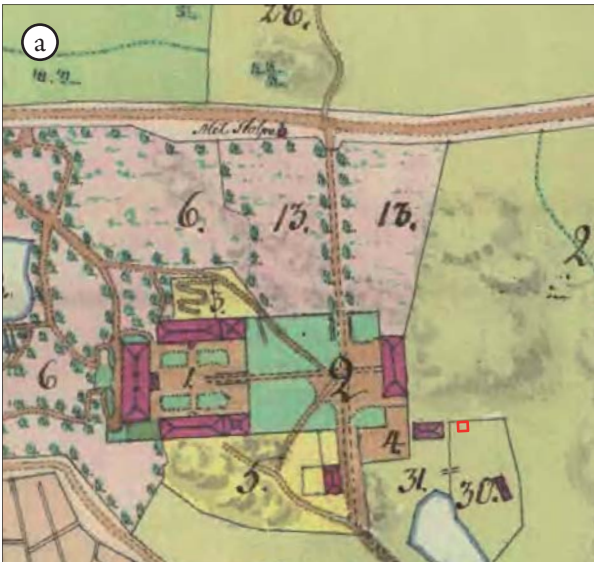
Ett flygfoto från 1927 visar många byggnader, bland annat det bostadshus som omkring 1930 flyttades till östra delen av parken, söder om trädgårdsmästeriet. Men här syns också det lilla hönshuset sammanbyggt med den långa ekonomibyggnaden.

På den ekonomiska kartan från 1947 finns hönshuset markerat och på platsen för den långa ekonomibyggnaden är det nu en odlingsyta.

Slutsatsen blir att hönshuset är byggt någon gång mellan 1842 och 1871.

Flygfoto från 1927 över Löfstad slott med hönshuset markerat. Ur museets samlingar.

Utsnitt ur äldre kartmaterial med platsen för hönshuset markerad (röd rektangel).

a: Ägomätning 1816.

b: Karta om fiskevatten uti Lövstadsjön 1842.

c: Situationsplan öfver Lövstad säteri 1871.

d: Häradskartan 1866-1877.

e: Analoqa Ekonomiska kartan 1947.

f: Digitala Ekonomiska kartan 2014.

Användningsområde

I dag används byggnaden som förråd för trädgårdsmöbler och äldre tegel.

Förslag på framtida användning

Byggnaden ligger i nära anslutning till caféet i smedjan, bigården och är omgiven av lekytor och den inhägnade köksträdgården. Mest naturligt skulle vara att ha höns i hönshuset, t ex äldre lantraser. Enligt personalen på Löfstad medför det extra arbete och det är tragiskt när räven och höken har tagit höns. Här skulle man behöva undersöka om det inte skulle kunna gå att ha djur som ankor, kaniner, grisar, höns eller små ponnys på leasingbasis, en 4H-gård eller liknande så att ansvaret och skötseln delas. På båda sidor om norra uppfarten har det funnits djur och det skulle bidra till att fler barnfamiljer sökte sig till Löfstad.

Ett annat alternativ är att byggnaden skulle kunna bli en informationsanläggning, som ett mindre *visitor center* för parken och utomhusmiljön, som berättar om torpen och gårdens utveckling. Löfstad är en intressant miljö där mycket information är koncentrerat på herrgårdskulturen med berättelser från hushållet i slottet. Det finns mycket mer att lyfta fram; om gårdens skötsel och utveckling genom historien och hur landskapet har förändrats över tid. Äldre foton, kartor och räkenskaper skulle ge svar på hur livet gestaltade sig på huvudgården. Här skulle man kunna visa bildspel och informera för de som inte kan ta sig ut på längre turer i parken eller till torpen. Då behöver man göra en separat utredning hur byggnaden skulle byggas om vad gäller tillgänglighet och innehåll.

Byggnadsbeskrivning utvändigt

Byggnaden är uppförd av timmer i en våning med oinredd vind och innehåller två rum på bottenvåningen. Invändig förbindelse till vinden saknas.

Hönshuset ligger sydöst om smedjan.

Hönshusets norra långvägg med två ingångar.

Västra gaveln.

*Södra långväggen med
hönsens dörr.*

*Östra gaveln med lucka
upp till vinden.*

Grunden

Byggnaden står på rejäla hörnstenar av natursten och har en fyllning av såväl sprängsten som natursten. Det finns inslag av tätningar med cementbruk på vissa ställen.

Skador

- Med åren har marknivån höjts så att stenarna knappt är synliga. Växtligheten har tidigare växt nära huset vilket bidragit till alg- och mossbildning på fasaderna.
- Cementbruk går upp på timret på östra långsidan. Tätningen är klumpigt utförd och cementen har spruckit på vissa ställen.

Åtgärder

- Gräv bort jord och torv runt byggnaden och lägg singel runt huset, närmast fasaden.
- Gräset runt grunden måste hållas efter så att det inte växer sig för långt och orsakar rötskador.
- Knacka bort allt cementshaltigt bruk och ersätt med hydrauliskt kalkbruk.

Rejäla hörnstenar stagar upp huset.

Skador i timret och cementbruk upp på timret, östra gaveln.

Fasaden

Knutarna är synliga och timret består av elva stockvarv. På båda gavlarna avslutas hammarbandet med vackert profilerade knutskallar. På norra och södra långsidorna är syllstocken påsalad med brädor. Bakom brädorna finns timret som är i bra skick. Brädorna har troligen tillkommit för att skydda timret mot röta. På den västra sidan är fasaden upp till ca 50 - 60 cm inklädd med stående panel som avslutas med en vattubräda. Fasaderna är strukna med röd slamfärg.

Huggen profil på hammarbandet.

Syllen är kompletterad med brädor på båda långsidorna.

Skador

- På östra sidan finns ytliga rötskador i timret, en skada ca 2 m lång och en skada ca 1 m lång.
- En knutskalle till syllstocken mot sydväst är rötskadad och helt av.
- På västra gaveln, som nertill är inklädd med en stående panel, har två brädor lossats och under dessa fanns rötskador i timret. Med all sannolikhet finns det liknande skador på timret utmed hela gaveln på tre av stockarna.
- Över ett av fönstren på södra sidan finns en gammal lagning med en skada bakom.
- I anslutning till de ursprungliga fönstren på norra sidan finns rötskador med rättgångar.

Åtgärder

- Rötskadat virke rensas bort till friskt virke och lusas i med friskt virke. Generellt är det bättre att se vad det döljer sig för gryende skador i virket än att det är dolt bakom påsalade lagningar. Endast tätvuxen furu används till lagning.
- All panel behöver avlägsnas för att få en bild av hur illa skadat timret är. Troligen måste några stockar bytas på västra gaveln.
- Timret borstas med piassavakvast och eventuellt stålborste så all lös slamfärg borstas bort.
- Fasaden stryks en eller eventuellt två gånger med slamfärg: Falu ljus från Stora.

Brädinklädning på nederdelen av västra gaveln.

Rötskador bakom brädinklädningen.

Rötskada i anslutning till ett av fönstren på norra sidan.

Gammal skada över ett av fönstren på norra sidan.

Taket och vinden

Takkonstruktionen består av sparrar varpå det ligger ett brädtak med vankant. Virket har spår som tyder på att det är sågat i ramsåg. Taket är täckt av ett enkupigt handslaget lertegel. Nocken är täckt av brädor. I nock sitter en murad skorsten som är putsad med ett modernt bruk och sedan målad med en modern svart färg. Vindskivor och skurlister är av trä som har målats med en svart modern färg. Den sydöstra vindskivan är original med en profil. Den nordöstra vindskivan är tillverkad som en kopia efter den ursprungliga. Takfotsbrädor skyddar sparrarnas avslutning. Krokar för hängrännor sitter kvar.

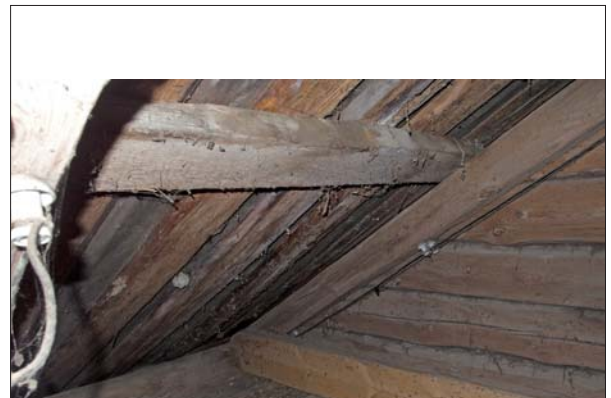
Taket är belagt med handslaget tegel. I nock sitter skorstenen.

Vinden med sparrtak och murstock.

Nytt golv.

Bärande bjälkar med stödben.

Elledningar av textil och isolatorer av porslin.

Elledningar av textil och isolatorer av porslin.

Till vinden kommer man genom att bryta bort brädor som är spikade för öppningen. Här har genomförts stora renoveringar. Ett nytt golv är inlagt. Planken är sågade med vankant. Byggnaden har förstärkts med tvärgående stockar som stagas upp med stödben från sparrarna. På sparrarna ligger två rader med kraftig läkt som underlag för ett brädtak som är tillverkat av ramsågat virke. På stockarna sitter ålderdomliga elledning av textil med porslinsisolatorer.

Skador

- Skorstenen har putsbortfall så att teglet är synligt och den svarta färgen flagnar.
- Hängrännor saknas och rännkrokar fattas.
- Nockbrädorna är rötskadade så att vatten rinner in på vinden. Flera tegelpannor är trasiga och har glidit ner eller att en tegelrad glipar så att regn och snö kan komma in. Teglet är även mossbeväxt. Läkten för brädtaket är rötskadad och måste bytas på några ställen. Även en del av brädtaket är rötskadat. Vindskivor och skurlister är rötskadade. Delar av takfotsbrädorna är rötskadade.
- Sparrarna verkar vara friska men de horisontella brädorna som utgör underlag för brädtaket är rötskadade på flera ställen, på den norra sidan. Även brädtaket som består av äldre brädor som är sågade i ramsåg är mer rötskadade på den norra sidan. På vissa ställen har det bildats rötsvamp.

Åtgärder

- Rötskadade brädor i undertaket (rotet) byts till friskt virke. Virket bör vara ramsågat.
- Nockbrädor, vindskivor och skurlister byts. Vindskivan i originalutförande sparas om den ej går att återanvända. Vindskivan ska tjäna som förebild när man tillverkar nya vid de övriga takfallen. Det nya virket ska vara tätvuxen fur. Den södra nockbrädan ska råda över den södra så att inte solens skadliga inverkan kan påverka skarven.
- Ny bär- och ströläkt spikas. Läkten kan med fördel göras lite kraftigare så att det blir en bättre luftning mellan teglet och brädtaket vilket minskar risk för rötskador.
- Det handslagna teglet återanvänds och trasiga pannor kompletteras med likvärdigt handslaget. Om det saknas mycket tegelpannor kan man lägga det handslagna på ena takfallet och komplettera med nytt lertegel av märke Monier DK 14 på det andra takfallet.
- Takfotsbrädor byts och tillverkas i samma dimensioner som de befintliga.
- Nya hängrännor av trä monteras.
- Skorstenens puts knackas bort och ersätts med nytt hydrauliskt kalkbruk. Skorstenen ska förbli omålad.
- För att taket ska klara sig över vintern bör man plocka ner teglet och spika masonit-skivor så att inte vatten rinner in och förstör det friska golvet som också utgör tak inne i byggnaden. Alternativt att man lägger på en presenning som förankras väl så att den inte blåser sönder.
- De ålderdomliga elledningarna sparas.

Krokar efter hängrännor, rötskadade takfotsbräda.

Ursprunglig vindskiva.

Nock mot väster med taksparrar, rötskador på bräddtak.

Rötskador på horisontell läkt.

Rötskador på bräddtak.

Vindskiva och skurlist som är mycket rötskadade.

Fönstren

På norra sidan, finns två ursprungliga nästan kvadratiska fönsteröppningar. Fönstren är bortplockade och är under renovering i verkstaden. Bågarna är spröjsade och har fyra rutor. De har varit vitmålade. Nu sitter skivor för fönsteröppningarna som är målade som fönsterbågar. De övriga tre fönstren är rektangulära, liggande och har gångjärn i överkant. Dessa fönster kan ha tillkommit på 1940 -50-talet. Bågarna är vitmålade och kittade med linoljekitt. Under den vita kulören finns en rödbrun kulör.

Skivor målade som fönsterbågar.

En av två ursprungliga fönsterbågar som renoveras i verkstaden.

En av tre större tätspröjsade fönsterbågar.

Igenspikad öppning på den östra gaveln.

Gångjärn efter fönsterluckor, på södra långsidan.

Till vinden finns två öppningar som har spikats igen med brädor. Tidigare har där varit luckor och på insidan finns gångjärn kvar. På södra långsidan finns två gångjärn efter fönsterluckor kvar.

Skador

- Kittet är spruckit och har delvist fallit bort och färgen flagnar.
- Virket kan vara skadat i bågbottenstyckena.

Åtgärder

- Allt löst kitt avlägsnas och bågarna skrapas så att all lös färg avlägsnas. Bågarna halv-oljas, överflöd olja torkas bort. Bågarna kittas med linoljekitt och målas tre gånger med linoljefärg i en kulör av brutet vitt eller i den rödbruna kulören som finns under det vita.

Fönsterbågar med skador, kittbortfall.

Fönsterbåge med kittbortfall och flagnande målning. Under den vita kulören finns en rödbrun kulör.

Dörrar

Byggnaden har två dörrar på norra sidan. Den nordöstra är klädd med pärlspontpanel. Den nordvästra dörren är klädd med en modernare fasspontpanel. Båda dörrarna och fodren är svartmålade med en modern färgtyp. Den nordöstra dörren har ett ålderdomligt gångjärnsbeslag. Den nordvästra dörren har smidda bandgångjärn.

På södra sidan sitter en låg dörr som fungerade som hönsens in- och utgång. Dörren är klädd med stående brädor och har smidda bandgångjärn. Både dörren och omfattningarna är målade med svart modern färg.

*Dörr mot nordöst klädd med pärlspontpanel.
Kalksten framför ingången.*

*Dörr mot nordväst klädd med fasspontpanel.
Kalksten framför ingången.*

Skador

- Panelen är skadad nertill.
- Dörrarna har sjunkit ihop och hänger på gångjärnen.

Åtgärder

- Rötskadad pärlspontpanel i nerkant byts till likvärdig panel. Den nordvästra dörrens panel kan kompletteras i nerkant med ny fasspontpanel men nu är ett bra tillfälle att få samma pärlspontpanel som den nordöstra dörren har, vilket skulle se mer enhetligt ut.
- Gångjärnen rengörs från färg, linoljebränn och målas in i dörrens kulör.
- Dörrarna stagas upp med nya tvärsålar på insidan och gångjärnen justeras så att dörrarna lättare går att öppna.

Hönsens dörr på södra långväggen.

Smitt gångjärn av äldre typ på nordöstra dörren.

Smitt bandgångjärn på den nordvästra dörren.

Byggnadsbeskrivning invändigt

Bottenvåningen

Byggnaden är indelad i två rum på bottenvåningen med en murstocken i mitten som är markerad i det västra rummet. En eldstad har funnits men är sedan länge bortriven. En större öppning är upptagen mellan rummen på den norra sidan. Väggarna består av timmer och en cementerad bröstning. På detta underlag sitter uppreglade träfiberskivor.

I den västra delen finns delar av ett äldre tegelgolv kvar. Golvet har senare kompletterats med cement. I taket sitter modern lockpanel som tillkommit i sen tid.

Skador

- Cementen ligger an mot timret och skadar virket.
- Skivorna döljer skador och problem som kan finnas bakom vilket leder till att skador inte blir åtgärdade i tid.

Åtgärder

- Undersöka om det går att knacka fram mer av tegelgolvet så att man får en sammanhängande yta.
- Ta bort skivor och reglar så att man får en överblick över de skador som finns i timret. Troligen behövs det göras timmerlagningar även från insidan. Det bör vara ett mål att väggarna behåller sin "hönshuskaraktär".
- Den cementerade bröstningen lagas upp med cementbruk.
- Lockpanelen i taket och timmerväggarna strykes med limfärg på en oljegrund alternativt en matt oljefärg.

Gavelröste med gångjärn med öppning mot öster.

Prioritering

Akut

- För att byggnaden ska stå kvar måste taket läggas om omgående annars måste en presenning läggas på som skydd för taket.
- Nya vindskivor, skurlister och nockbrädor.
- Nya hängrännor som ligger ca 50 cm utanför fasaden på varje långsida.
- Städa och flytta bort allt löst som finns i byggnaden.
- Ta bort de uppreglade skivorna från väggarna.

Inom 3 år

- Byte av syllstockar på västra och norra sidan. Ytterligare trälagningar i fasaden med halvsulningar där timret har bäring.
- Gräva bort jord och torv. Fylla på med singel runt huset. Laga upp golv och cementserad bröstning på väggarna. Återskapa en del av tegelgolvet. Trälagningar av timret i väggarna.
- Måla väggar och tak invändigt.
- Laga upp dörrar samt skrapa och måla dessa med svart oljefärg.
- Fönsterrenovering med kittning och målning. Målning av foder och knutar med svart oljefärg.
- Fasaden målas med ljusröd slamfärg från Stora.
- Ta ställning för hur byggnaden ska användas:
 - Förråd för trädgårdsmöbler och annat
 - Höns hus och eventuellt andra smådjur
 - Informationsanläggning

Referenser

Lantmäterimyndighetens arkiv

Karta om fiskevattnen uti Löfstadsjön. 1842. LMM 05-kim-67.

Lantmäteristyrelsens arkiv

Ägoavmätning. 1816. LMS D46-22:1.

Rikets Allmänna Kartverk

Häradskartan. 1866-1877. J112-55-20.

Ekonomiska kartan. 1947. J133-8G8c48.

Övrigt

Östergötlands museums arkiv.

Vinterbild med hönsuset i bildens högra kant.

Tekniska uppgifter

Lokal	Hönshuset, Löfstad slott
Socken	Kimstad
Kommun	Norrköping
Län och landskap	Östergötland

Ekonomiska kartans blad	086 82 (8G8c Lövstad)
-------------------------	-----------------------

Typ av undersökning	Vård- och underhållsplan
---------------------	--------------------------

Östergötlands museums projektnr 510731

Uppdragsgivare	Östergötlands museum
----------------	----------------------

Bidrag	-
--------	---

Byggnadsantikvarie	Marie Hagsten
--------------------	---------------

Foto	Östergötlands museum, om ej annat anges
------	---

Fältarbetsid	Hösten 2013 - våren 2014
--------------	--------------------------

Grafisk form	Lasse Norr
--------------	------------

Ev dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
Rapportnr	2014:201 © Östergötlands museum

Rapport 2014:201